Biblioteket i lokalsamhället

Cecilia Bengtsson November 2012

Regionbibliotek
Stockholm

Förord

Den första oktober 2011 började jag som utvecklingsledare på Regionbibliotek Stockholm med fokus på biblioteket i lokalsamhället. Det var en ny inriktning och därför behövdes reflektion och dialog kring vad detta kan innebära, den här rapporten är ett led i det. Huvudsyftet är dock att ge förslag på hur man kan få ökad kännedom om sitt lokalsamhälle och att inspirera till en ökad dialog kring bibliotekets roll i lokalsamhället.

Vi lever som bekant i en snabb, föränderlig värld där behovet av kontinuerlig dialog och reflektion kring bibliotekens verksamhet, uppdrag, identiteter och behov är påtagliga. Samtidigt som bibliotek redan är samhällets minne och en viktig plats för medier, samtal, inspiration och lärande finns det behov av att utveckla verksamheten på olika sätt. Regionbibliotek Stockholms uppgift är att stödja länets bibliotek och dess medarbetare utifrån de egna behoven och förutsättningarna.

Det finns många personer som varit delaktiga i skrivandet av den här rapporten. Stort tack till alla er som bidragit, stöttat och inspirerat mig.

//Cecilia

Innehållsförteckning

1. Inledning 3

2.1. Vad är ett lokalsamhälle? 3

2.2. Samhällsutvecklingen och lokalsamhället 5

2.3. Nationella och regionala satsningar på lokal utveckling 6

2.4. Biblioteket i lokalsamhället 8

3. Att kartlägga sitt lokalsamhälle 11

3.1. Omvärldsanalys 11

3.2. Medieplanering och bibliotekens prioriterade målgrupper 13

3.3. Näromvärldsanalys 14

3.3.1. Nationella och regionala databaser & webbresurser 15

3.3.2. Kartläggning av Hallonbergen 16

3.4. Kunskap om lokalsamhället genom samtal med medborgarna & aktörer 18

4. Exempel på hur kan man använda sig av statistik 20

4.1. Huddinges aktiva låntagare 20

4.2. Stockholms stadsbiblioteks strukturplan 21

5. Slutord 22

6. Referenser 24

1. Inledning

> "Om biblioteken ska utvecklas och växa i framtiden och bli relevanta för de lokala samhällena, då måste de överge föråldrade begrepp och lokalisera och anpassa verksamheten efter besökarens behov." John Pateman via *(Andersson)*

Den här rapporten belyser biblioteket i lokalsamhället med fokus på att få större kunskap om sitt lokalsamhälle. En annan önskad effekt med rapporten är att få en ökad dialog kring bibliotekets roll i lokalsamhället och att inspirera bibliotek att ännu mer utveckla verksamheten utifrån lokala behov och förutsättningar. Patrick Geddes hävdade redan under 1920-talet:

> ”Det lönar sig att göra ordentliga kartläggningar och att ha kunskap om omvärlden. Varje planeringsarbete måste börja med ingående studier av lokala förhållanden” (*NE).*

Att kartlägga sitt lokalsamhälle handlar om att få överblick över dess demografi och levnadsförhållande, vilka aktörer som finns och vad som kännetecknar lokalsamhället etc. Innan jag kommer in på metoder för att kartlägga sitt lokalsamhälle för jag resonemang kring lokalsamhället, samhällsutvecklingen och bibliotekens roller i detta. De främsta källorna för den här rapporten har varit artiklar, uppsatser, böcker, internet och samtal med olika personer. Jag gör inga anspråk på att vara vetenskapligt korrekt och fokus i rapporten är på lokalsamhällen i Stockholms län.

De två övergripande frågeställningarna är:

- Vad är ett lokalsamhälle?
- Hur kan man få reda på mer om sitt lokalsamhälle och vilka metoder kan användas?

2. 1 Vad är ett lokalsamhälle?

Begreppet lokalsamhälle användes flitigt under slutet på 60-talet och 70-talet (*NE.)* Användningen av begreppet lokalsamhälle är dock inte självklart eftersom det inte finns någon entydig definition. Regional och lokal utveckling har lett till ett uppsving och behov av att återigen fokusera på lokalsamhället. På Regionbibliotek Stockholm noterar vi till exempel att begreppet används mer och mer i biblioteksammanhang. En generell definition av lokalsamhällen är att det inte är kommuner utan istället en geografisk avgränsad plats och där

tillhörighet, sammanhållning och gemensamma angelägenheter är centralt. Den här definitionen kan upplevas som begränsad eftersom alla som lever i ett samhälle inte nödvändigtvis behöver känna gemenskap. Samtidigt kan de sociala banden som finns och kan uppstå mellan människor i samhället vara viktiga för lokalsamhällets utveckling. En gångbar definition av begreppet lokalsamhälle har Magdalena Berglin som i rapporten *Social hållbarhet i Gävleborgs län* skriver:

> "Lokalsamhälle är ett område där människors vardagsliv utspelas. Området kan variera i storlek beroende på geografiskt läge och sammanhang. Ett lokalsamhälle kan vara allt från en stad, en stadsdel, en mindre ort eller en landsbygd."

Det lokala samhället kan delas upp i tre delar; en politisk och administrativ del, en geografisk del samt en social del *(Berglin).* Aktörer i lokalsamhället kommer från alla tre delarna till exempel närings- och föreningslivet, kulturproducenter, invånarna, politiska representanter, tjänstemän i kommunen, idrottsverksamheter, skolor, polisen, kriminalvården, kyrkan, barnavårdscentralen, organisationer, föreningar, byalag och bibliotek.

I Stockholms stad kallas de olika delarna i staden för stadsdelar. En stadsdel kan ses som ett lokalsamhälle. I Stockholms län används även förort på många ställen. I *Wikipedia* står det att förort är ett bebyggt område eller en ort som ligger i utkanten eller i närheten av en större stad. En förort skulle även kunna benämnas som ett lokalsamhälle.

Illustration: C. Bengtsson *Biblioteket och olika aktörer i lokalsamhället*

Tendenser och förändringar i tiden påverkar vårt samhälle. I Stockholms län finns till exempel en ökad mobilitet. Många människor arbetar t.ex. inte i den kommun där man bor utan

pendlar. En biblioteksanvändare behöver därför inte nödvändigtvis vara boende där utan passar kanske på att besöka biblioteket under lunchen för att låna medier och använda bibliotekstjänster.

2.2 Samhällsutvecklingen och lokalsamhället

På många olika håll bedrivs utvecklingsarbeten för att stärka lokalsamhället på såväl nationell, regional och lokal nivå. Det kan handla om att främja gemenskap, skapa fler arbetstillfällen, ta tillvara på de resurser som finns i natur, kultur och fritid eller att bedriva mindre projekt för specifika frågor som rör det lokala sammanhanget.

Samhällsutvecklingen de senaste tjugo åren har lett till att det blivit större fokus och behov av att stärka lokalsamhällen och hitta alternativa sätt att organisera välfärd och socialt arbete. Civilsamhället har fått ett större utrymme och är något som bibliotek behöver förhålla sig till. I skriften *Social ekonomi- vad är det*? beskriver Rebecka Bachmann hur civilsamhället är en del i den sociala ekonomin:

> "I Sverige används begreppet social ekonomi i betydelsen av ideella föreningar, kooperativa föreningar, stiftelser, kulturföreningar och handikapporganisationer. Men även byalag, kyrkosamfund och samfällighetsföreningar kan ingå" *(Bachmann).*

Folkbibliotek har länge samarbetet med föreningar, skolor, olika studieförbund och omsorgen och med målsättningen allas rätt och möjlighet till service. På det sättet är folkbiblioteken en del i den sociala ekonomin men utan att man pratar så mycket i de termerna. Många av det insatser som görs för att stärka lokalsamhällen bedrivs av ideella krafter och föreningar *(Bachmann).*

Robert Putnam är professor i statsvetenskap, hans huvudtes är att aktiviteter inom föreningsliv gynnar demokratin och individers sociala kapital. I mitten på nittiotalet undersökte Putnam vad som händer med medborgarna i vårt nätverkssamhälle. Han konstaterade i boken *Den ensamme bowlaren, den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse* att tendensen är att människor gör saker på egen hand i allt högre grad. t.ex. istället för att flera spelar bowling ihop görs detta på egen hand. Det är en utveckling som Putnam anser vara problematisk eftersom den lokala gemenskapen är viktig som en grogrund för lokal demokrati och invånarnas känsla av sammanhang. I den kontexten kan biblioteket fungera som en mötesplats som kan förebygga social fragmentering och utanförskap och bibliotekens sociala

funktioner blir viktiga. Internet och globaliseringen innebär dock att platser och lokala sammanhang får mindre betydelse medan nätverk och flöden blir allt viktiga arenorna *(Kåks).*

2.3 Nationella och regionala satsningar på lokal utveckling

Cultural planning är en metod för lokal och regional kulturutveckling som testas bland annat i Västra Götaland. Att finna platsens själ – är ett sätt att beskriva syftet med cultural planning och som innebär att man gör en helhetsanalys över ett samhälle. Medborgarnas åsikter och tankar är också viktigt. På deras hemsida står det följande:

> ” Cultural planning bygger på lokalt engagemang och kartläggning av en plats kulturella kvaliteter. Målet är att öka det lokala samarbetet och minska avståndet mellan kultur och samhällsplanering.”

Riksorganisationen Hela Sverige ska leva (HSSL) är en ideell förening som stödjer och ger råd till lokala utvecklingsgrupper i hela Sverige. Ett projekt som de höll i 2008-2009 var att uppmuntra lokalsamhällen att ta fram lokala utvecklingsplaner. HSSL har även Bygdebanken där det finns uppgifter om 14 000 aktiviteter i 1500 lokala utvecklingsgrupper som pågår eller avlutats runt om i landet. Lokal utveckling handlar således om de lokala sammanhangen i en global värld och där samverkan mellan olika aktörer är viktigt. Faktorer som påverkar det lokala utvecklingsarbetet är ekonomi, politik, demografisk struktur, geografiskt läge, traditioner, kultur, föreningsliv och lokalhistoria. Förutsättningarna är olika och unika för varje lokalsamhälle.

I oktober 2012 besökte jag det meröppna integrerade folk- och skolbiblioteket i Örestad beläget i Köpenhamnsregionen. Det var intressant att höra om Örestad ur lokalsamhälles perspektiv. Örestad är en relativt ny stadsdel i Köpenhamn och inne i en fas att finna sin identitet som lokalsamhälle i en kontext där det inte tidigare funnits traditioner och föreningsliv. För det relativt nyöppnade biblioteket berättade personalen att det varje dag är påtagligt att de verkar i ett sammanhang där det mesta är nytt och outforskat. Det ger både möjligheter och utmaningar för biblioteket. Utmaningar i form av att bli delaktiga och vara ett nav i det som växer fram och samtidigt vara strategisk och medvetna i sina strategier och prioriteringar. Personalen berättade bland annat att flera föreningar som växer fram i Örestad saknar lokaler och därför håller till på biblioteket. Exemplet från Örestad visar på att beroende på i vilken kontext som ett lokalsamhälle befinner sig i, är behov av förändring och utveckling olika.

Utmaningarna kan också handla om att skapa arbetstillfällen eller att det finns stereotypa föreställningar och meningar om ett område/förort och som hängt med under en längre tid. En som arbetar mycket med att förändra detta är Carlos Rojas. Han har under de senaste åren arbetat med såväl landsbygd som miljardprogrammet med syftet att förändra mediebilderna och stärka de boende. Ett led i detta är det pågående projektet miljardprogrammet. Tanken är att de boenden ska gå samman och gemensamt börja planera förändringen i sitt område och beroende på behoven i området kan insatserna se olika ut.

Rouzbeh Djalaie, chefredaktör och ansvarig utgivare för lokaltidningen Norra Sidan i Stockholm, har också under flera år arbetat aktivt med att förändra synen på förorter i Stockholm *(Hernandi).* Genom att lyfta fram olika bilder av lokalsamhället i lokaltidningen försöker såväl Rojas som Djalaie vidga förståelsen om lokalsamhällens dynamik och mångsidighet. Lokaltidningar kan bidra till att lyfta fram den lokala verkligheten, att stärka känslan av sammanhang och gemenskap och att bidra till det kollektiva lokala minnet.

Att vända på negativa trender, tongångar och attityder och istället se potentialer, möjligheter och kraft i sitt lokalsamhälle och där biblioteket ses som en resurs är både en möjlighet och en utmaning.

Foto: C. Bengtsson

2.4 Biblioteket i lokalsamhället

En ofta förekommande modell när man talar om biblioteket i lokalsamhället är den modell som i mitten på 1990-talet presenterades av Andersson och Skot-Hansen i *Det lokale biblioteket –afvikling eller udvikling?* I modellen delade de in folkbibliotekens verksamheter i fyra områden/roller: kulturcentrum, kunskapscentrum, informationscentrum & socialcentrum.

Upphovsmän: Andersson & Skot-Hansen

Beroende på sitt lokala sammanhang får de olika rollerna olika stor betydelse. Författarna menar att om folkbiblioteket skall fungera som en resurs behöver det anpassa sig till de lokala behoven genom att prioritera i verksamheterna med hänsyn till det lokala samhället. Modellen användes i många svenska bibliotek till exempel när biblioteksplaner skrevs.

Under 2000-talet utvecklades modellen av Dorte Skot-Hansen, Casper Hvenegaard Rasmussen och Henrik Jochumsen. Modellen utgår från perspektivet ”New context – new challenges – new library model *(Jochumsen et al.).* Malin Ögland beskriver modellen på följande sätt i *Länsnytt, 2012:2.*

> ”De danska forskarna menar att den nya modellen är avpassad för ett samhälle som är kunskapsbaserat och globaliserat. Ett samhälle där vi som medborgare förväntas kunna orientera oss och utvecklas såväl lokalt som globalt. I en sådan samhällskontext behövs ett bibliotek som stödjer följande mål: Experience, Involvement, Empowerment och Innovation.”

Det finns en tydlig rörelse mot att bibliotek ännu mer riktar in sig på en verksamhet som bygger på deltagarna och där användarna är medskapare. Modellens horisontella linje från innovation – empowerment är enligt de danska forskarna mer utav en samhällsnivå medan den vertikala linjen är mer inriktat på individen.

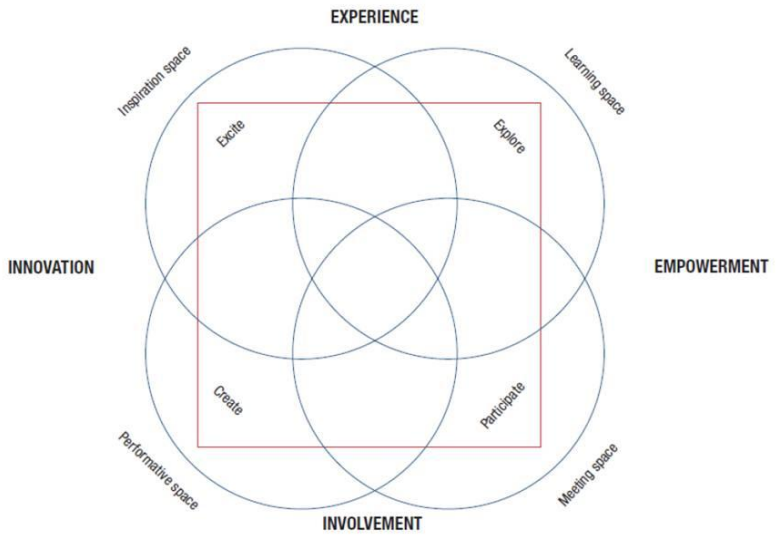

Upphovsmän: Skot-Hansen, Hveenegaard och Rasmussen

Ytterligare en förlängning av modellen ges i boken *Biblioteket i byudviklingen – oplevelse, kreativitet og innovation.* I boken presenteras tankar om vilka olika roller ett bibliotek kan ha i lokalsamhället. Biblioteken kan vara motor till en önskad utveckling – att locka turister, skapa samfälligheter, eller vara startpunkt för stadsutveckling. Det finns också många intressanta bibliotek representerade i boken, till exempel biblioteket i Hjörring och Garaget i Malmö.

Joacim Hansson, professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Linnéuniversitetet i Växjö anser att biblioteken måste fokusera mer gentemot dem som behöver biblioteken allra mest och ta hänsyn till de lokala behoven. Han visar också på att två rörelser pågår på en och samma gång. En som rör sig inåt och en utåt. En global rörlighet med lokal förankring och där hemmet och lokalsamhället är det viktigaste för den enskilda individen. De fysiska funktionerna i lokalsamhället blir därmed viktiga, till exempel skola, barnomsorg, föreningsliv, idrottshall och bibliotek. I biblioteket möts lokala och interna intressen samtidigt som det finns möjlighet att vara en del i den globala världen *(Hansson).* Lena Lundgren tar avstamp i Hanssons resonemang kring lokalsamhället i två av sina publikationer. Den ena

handlar om Fisksätras bibliotek (Nacka kommun) och den andra om Flemingsbergs bibliotek (Huddinge kommun). För såväl Flemingsberg som Fisksätra är UNESCOS folkbiblioteksmanifest ett viktigt dokument för verksamheten. Att verka i sitt lokalsamhälle och utforma verksamheten efter de behov som finns i området är också centralt. Flemingsbergs biblioteks ledord är att vara ett "Ett globalt bibliotek i ett lokalt samhälle" Fisksätra bibliotek kallas även för @arena för demokrati *(Lundgren).*

Foto: C. Bengtsson *K. Andreasson, B. Bolonassas & L. Lundgren i ett samtal på Fisksätra bibliotek 120310.*

Både Flemingsbergs bibliotek som Fisksätra bibliotek samverkar med olika aktörer i sitt lokalsamhälle. Barbro Bolonassos anser att föreningar och organisationer knyter människors samman vilket stärker såväl lokalsamhället som dem själva *(Bachmann).* Ett viktigt ord i den danska modellen är empowerment vilket gestaltas i det arbete som bedrivs i Fisksätra och där biblioteket i mångt och mycket är navet.

Hösten 2011gjorde tre biblioteksmedarbetare från Malmö och Region Skåne en studieresa till USA. Syftet med deras resa vara att få höra mer om de utvecklingsarbeten som bedrivits där med fokus på lokalsamhället. I deras reserapport konstaterar de att lokalsamhället har en stark ställning vilket även inbegriper biblioteken.

> ”I USA tycks perspektivet för biblioteken vara just lokalsamhälle. Det är inget man behöver orda om, det är självklart” *(Johansson et al.).*

3. Att kartlägga sitt lokalsamhälle

I det här avsnittet presenterar jag metoder och konkreta exempel från olika bibliotek som arbetat med att försöka få ökad kännedom om sina lokala sammanhang. Genom att få större kännedom och kunskap om vilka aktörer som finns i lokalsamhället, hur befolknings-strukturen ser ut, politiska processer och vad som kännetecknar lokalsamhället kan verksamheten planeras och genomföras på ett strategiskt och långsiktigt sätt.

Statistik av olika slag är en viktig informationskälla men även databaser, dokument, webbsidor och personliga kontakter kan ge information beroende på vad man vill ha ökad kunskap om. På Roskilde centralbibliotek (Danmarks regionbibliotek/länsbibliotek) har man framställt en rapport kring upptagningsområdets kommuner och dess demografi. För varje kommun redovisas befolkningssammansättning, befolkningsprognoser, åldersfördelning, utbildningsnivåer, inkomstfördelning och även statistik om biblioteken. För kartläggning och analys har man använt sig av nationell statistik och bibliotekens egen statistik.

Foto C. Bengtsson *Roskildes centralbiblioteks demografibok*

3.1 Omvärldsanalys

Omvärlden förändras i en allt snabbare takt och kännedom och förståelse om omvärlden såväl ur internationellt, nationellt, regionalt och lokalt perspektiv är nödvändigt för att vara relevant som verksamhet.

De flesta verksamheter har mer eller mindre en spontan omvärldsbevakning. Medarbetare bevakar t.ex. sin omvärld och drar slutsatser av sådant som händer runt omkring oss. I det här sammanhanget handlar dock omvärldsanalys om att regelbundet göra systematiska analyser

som utgör underlag för verksamhetsplanering etc. Det handlar om att upptäcka tendenser, trender och drivkrafter som kan komma att påverka biblioteket och dess sammanhang i ett längre perspektiv.

Det finns olika metoder som kan användas för att göra analyser. Sven Hamrefors skriver i boken *Den uppmärksamma organisationen – från Business Intelligence till Intelligent Business* hur man kan förbättra en organisationsuppmärksamhet på ett sådant sätt att den blir bättre på att förutse både möjligheter och hot i omvärlden, samt att agera proaktivt på de förväntade förändringarna. Omvärldsanalyser handlar därför dels om de lokala förhållandena och dels om globala och nationella tendenser etc., frågeställningar kan vara:

Vad händer? Varför händer detta? Vad innebär det på sikt och vad betyder det för oss?

Per Frankelius presenterar ett annat sätt att göra omvärldsanalys som han kallar World mapping method**.** De frågeställningar som man arbetar med i den här modellen är:

- Vilken information är relevant för just den här verksamheten?
- Hur bör man stimulera inflödet av den?
- Hur omsätter man den till fruktbara handlingar? *(Frankelius)*

De olika metoderna förordar olika sätt att göra omvärldsanalyserna på men gemensamt för dem är att information och underlag till analyserna hämtas ifrån olika källor. Till exempel: Kommuners hemsidor, personliga kontakter, forskning, undersökningar och rapporter, lokala föreningar, organisationer och näringsliv, myndigheters hemsidor och databaser. Med hjälp av den information som finns och de frågeställningar som bör besvaras kan man göra en omvärldsanalys som är aktuell för verksamheten.

I Norrtälje har biblioteken under våren 2012 arbetat med att göra en omvärldsanalys med syftet att utifrån det som framkommer skriva en biblioteksplan som ska gälla i fyra år.

> "Det känns värdefullt och viktigt att göra ett bra grundarbete. Att identifiera trender och tendenser som påverkar våra verksamheter." berättar Elin Rust, bibliotekschef.

För att genomföra omvärldsanalysen anlitade de en konsult som höll i en tvådagarsworkshop där all personal deltog. De delades i olika grupper med varsin frågeställning t.ex. "*Hur skall framtiden bibliotek uppfylla kraven på ”lika tillgång” till bildning och kultur?"*

Genom en strukturerad metod fick de fram en mängd intressant och nyttig information och som blir bidrag till Norrtäljes biblioteksplan som förhoppningsvis ska vara klar i juni 2013. Elin Rust tillägger att detta arbete handlar lika mycket om verksamhetsutveckling, att få en gemensam värdegrund och mål att utgå ifrån som att skriva själva biblioteksplanen. En följd av arbetet blev att man under arbetets gång insåg att de även behöver ta reda på mer om förhållandena i sin egen kommun och särskilt att kartlägga de prioriterade målgrupperna.

3.2 Medieplanering och bibliotekens prioriterade målgrupper

Under 1990-talet arbetade många bibliotek med medieplanering för att ännu mer anpassa sitt bestånd till de lokala behoven och efterfrågan. I boken *Strategisk medieplanering för folkbibliotek* påpekar Höglund och Klingberg vikten av att beskriva kommunen och den kontext som biblioteket befinner sig i som en del av medieplaneringen. Det kan handla om att beskriva vilka som bor i kommunen, vilka aktörer som finns i lokalsamhället och vad som är specifikt för lokalsamhället. Syftet med kartläggningen är att få ökad kännedom om lokalsamhället inför medieplaneringen.

Även i boken *Från medieplanering till verksamhetsutveckling* av Ögland och Hansson beskrivs grunderna till medieplanering. Ledorden i skriften är Rummet, Kompetensen och Medierna eftersom medieplanering inbegriper att det inte bara påverkar mediebeståndet utan är en del i verksamhetsutvecklingen. Medieplanering är något som bibliotek återkommande bör arbeta med. I detta arbete är den statistik som går att få ur biblioteksystemen centralt, oftast utnyttjar inte biblioteken systemen så mycket som de skulle.

Bibliotek måste också arbeta aktivt med att i första hand tillgodose de målgrupper som är prioriterade. Det innebär att man kanske måste minska verksamheten till vissa individer och grupper i samhället. Ett konkret exempel på ett bibliotek som arbetat med att få koll på de prioriterade målgrupperna är Linköpings stadsbibliotek. När bibliotekarie, Anna Fahlbeck fick i uppgift att bygga upp bibliotekets Äppelhylla använde hon kommunens webbsida systematiskt för att få kännedom om de prioriterade målgrupperna. Hon tog reda på vilka skolor och förskolor som fanns i kommunen. Därtill sökte hon information och kontaktuppgifter till sådana som skulle kunna ha nytta av en Äppelhylla och som biblioteket skulle kunna samverka med. Till exempel skoldatateket, specialpedagoger, resursteam, organisationer och föreningar.

Foto: C. Bengtsson

Äppelhyllan på Haninge bibliotek

3.3 Närområdesanalys

Bibliotekens användare är således det centrala för bibliotekens verksamheter. Logiken är enkel; inga användare - ingen verksamhet. Att få ökad kännedom om befolkningsstrukturen i lokalsamhället är centralt i en kartläggning. Därtill finns det andra områden som man kan behöva titta närmre på till exempel skola, omsorg, äldreomsorg, föreningsliv och näringsliv.

Stockholms stadsbibliotek arbetar med verksamhetsutveckling med hjälp av LEAN. Ett delprojekt har handlat om att hitta strukturer för att bevaka sitt lokalsamhälle med syftet att få bättre kunskap om närområdet och att arbeta mer systematiskt med att upparbeta kontakter i lokalsamhället. Under våren 2012 testade man metoden på ett par bibliotek inom Stockholms stadsbibliotek till exempel på Farsta bibliotek där man under hösten 2012 gjort klart kartläggningen kring vilka aktörer och samarbetspartners som finns i området.

En viktig källa för att få veta mer om sitt lokalsamhälle är kommunens webbplats. Information och kunskap om lokalsamhället går även att få på många andra sätt t.ex. via personliga kontakter, anslagstavlor, lokaltidningar, föreningsliv, organisationer, kulturaktörer och näringsliv. Beroende på vilken frågställning eller område som biblioteken söker information och kunskap kring passar olika källor till information.

Alla kommuner är skyldiga att rapportera och lämna in viss statistik varje år till Statens kommuner och landsting, SKL. Den statistik som finns om kommunen är värdefull och kan ge

svar på t.ex. lokalsamhällets befolkningsstruktur, till exempel befolkningsfördelning geografiskt och åldersmässig, vilka språk som talas i kommunen och framtidsprognoser.

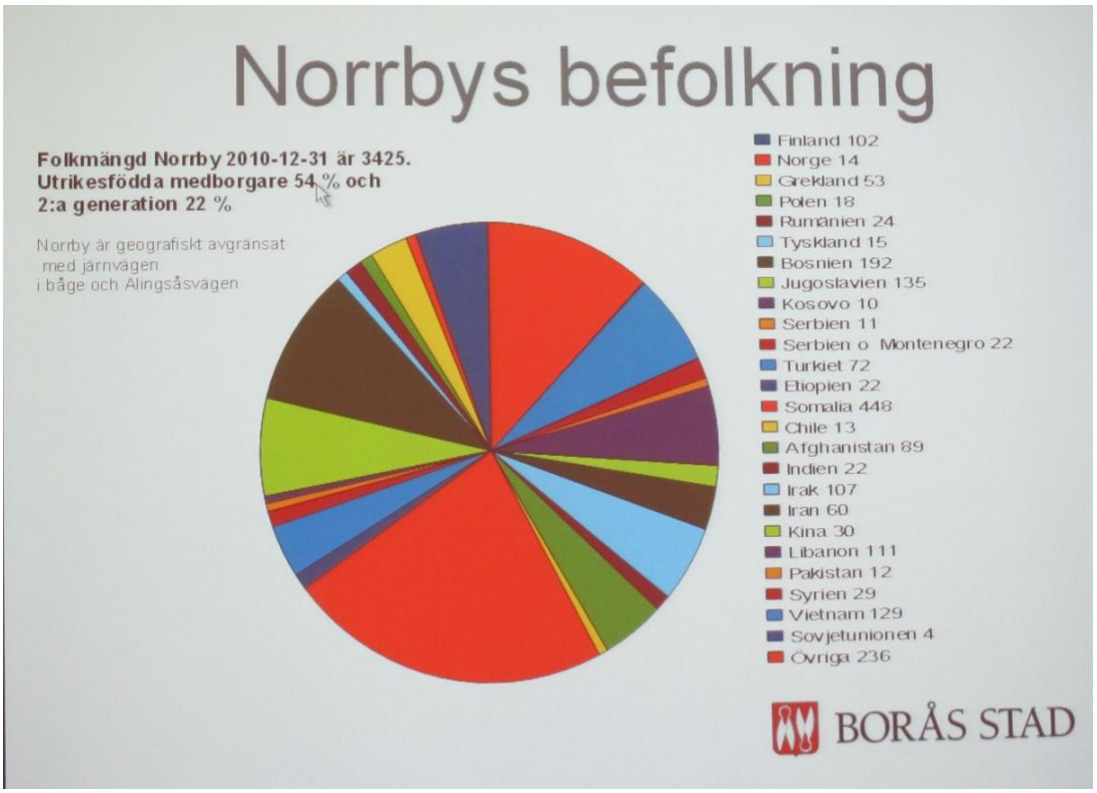

Powerpointbild över befolkningsstrukturen i Norrby stadsdel i Borås som Emma Ragnarsson, Enhetschef på Mötesplats Norrby & Öppna Förskolan Norrby visade på ett studiebesök 121011.

3.3.1 Nationella och regionala databaser och webbresurser

Statistik och information bearbetas och presenteras och finns tillgängliga i databaser och på webbsidor. Nedan presenteras ett par sådana exempel.

Statistik från statistiska centralbyrån www.scb.se. I deras statistikdatabas finns en stor mängd statistik finns bland annat över åldrande befolkning och befolkningstillväxt. Det finns även statistikkartor över olika områden till exempel hur ofta personer i åldern 16-74 år använder Internet.

Rådet för främjande av kommunala analyser www.rka.nu har som uppdrag att underlätta uppföljning och analys av olika verksamheter i kommuner och landsting. Deras kommun- och landstingsdatabas innehåller nyckeltal för skola, vård och omsorg.

Fisksätra bibliotek i Nacka kommun använder bland annat folkhälsorapporter för att få indikatorer kring lokalbefolkningens hälso- och levnadsstandard. Folkhälsorapporter finns i Folkhälsoguiden www.folkhalsoguiden.se som landstinget ger ut var fjärde år och den senaste kom 2011.Den innehåller en mängd kartor som är baserade på hälsorelaterad statistik. Det finns mycket material och kartor över de olika kommunerna i Stockholms län att ta del t.ex. andel i åldrarna 0-21 med ensamstående föräldrar. Folkhälsorapporterna ger främst information om de socioekonomiska förhållandena i länets kommuner.

Folkhälsoinstitutet www.fhi.se har folkhälsostatistik inom olika områden till exempel barn och ungdomars psykiska ohälsa. Det har också som uppgift att följa upp den nationella utvecklingen ser ut samt tillhandahålla information och data som ger stöd för den regionala och lokala uppföljningen och planeringen av folkhälsoarbetet.

Stockholms läns landsting www.sll.se har statistikinformation om sociala, ekonomiska och fysiska förhållanden i regionen. Det finns bland annat statistik över glesbygdsbefolkningen i länet. Statistik över arbetsmarknad, inkomster, levnadsförhållanden, hälsa och sjukvård och befolkningsprognoser är andra områden som det finns statistik och statistikkartor över.

För Stockholm stad finns statistik om Stockholm stad i www.statistikomstockholm.se Statistiken är uppdelade efter områden i Stockholm och ger fakta om t.ex. utbildningsnivå, invånare med utländsk bakgrund och folkmängd efter ålder.

Våren 2012 publicerade Dagens nyheter en artikelserie om *Stockholms okända karta***.** Artiklarna ger fakta och kunskap om hur befolkningsunderlaget ser ut i olika delar av Stockholm. Som underlag har de använt statistik från Statistiska centralbyrån.

Kungliga biblioteket samlar in nationell biblioteksstatistik www.kb.se
Svensk Biblioteksförening bearbetar statistiken läns- och kommunvis och ger ut rapporten *Folkbiblioteken i Stockholms län 2011*. Regionbibliotek Stockholms redovisar en något utökad statistik för 2011 för folkbibliotek i Stockholms län.

3.3.2 Kartläggning av Hallonbergen

Som en liten ministudie i den här rapporten gjorde jag en kartläggning av Hallonbergen som ligger i Sundbybergs kommun. Att det blev Hallonbergen beror på att jag i egenskap av utvecklingsledare följer deras HBT-certifiering och hade därför behov av att få ökad

kännedom om Hallonbergen. HBT-certifieringen innebär att RFSL utbildar personalen i HBT-frågor under hela 2012. Det handlar mycket om att personalen får syn på sina egna föreställningar kring normer och makt för att ha ett medvetet inkluderande bemötande och verksamhet. En revidering av styrdokumenten för biblioteket ingår också och därtill har de skapat ett regnbågsbibliotek på webben.

Foto: C. Bengtsson

Som källor att ta reda på mer information om Hallonbergen använde jag främst kommunens webbplats. Jag har också besökt Hallonbergen och pratat med medarbetare på biblioteket. En mängd intressant information om kommunen framkommer via kommunens webb. Här är några exempel:

Jag får en historisk beskrivning över Sundbybergs kommuns framväxt. I översiktsplanen för Sundbyberg och där Hallonbergen ingår ges information om planer om kommunens utveckling framöver. Det finns vidare information om demografin. Till exempel att antal invånare, i Hallonbergen är 5 915 och medelåldern i Sundbyberg 38,4 år. Befolkningsprognosen ger upplysning om att befolkningen i Hallonbergen kommer att växa med 2885 invånare fram till 2025 på grund av att det byggs och planeras nya bostäder i området.

Kommunens webbsida ger även information om skolor, förskolor, äldreomsorg, omsorg och annan kommunal service. Kontaktuppgifter finns till pensionärsföreningar, träffpunkter, idrottsföreningar, kulturaktörer och föreningar mm. Den politiska processen i kommunen

finns också tillgänglig via protokoll. Genom att ta del av information om Hallonbergen på olika vis får jag kännedom och en uppfattning om förhållande och förutsättningar i stadsdelen.

4. Kunskap om lokalsamhället genom samtal med medborgare & aktörer

Bibliotek är till för medborgarna och deras åsikter, tankar och behov är centrala för verksamheten. Hur kan man lyssna in bibliotekens användare och deras behov, önskemål och förslag på ett strategiskt sätt? Enkäter, fokusgrupper och diverse undersökningar är några metoder. Webben och sociala medier möjliggör för bibliotek att kommunicera i många olika kanaler med bibliotekets aktörer, användare och ickeanvändare. Valet av vilka kanaler man väljer att använda sig av är i det sammanhanget mindre viktigt utan det gäller att få input och skapa medborgardialog och webben kan vara en framgångsrik väg att gå. Det är kanske lättare sagt än gjort men att kommunikation är viktigt är det inget tvivel om. Ann Wiklund, samordnare för läns- och regionbibliotekens arbete i Digidel 2013, skrev följande i ett paper.

> ”Så vad kan vi göra i vårt lokalsamhälle, i vår region? Hur kan vi frigöra den kraft och kreativitet som vi så väl behöver för att växa som människor och för att bygga ett långsiktigt hållbart samhälle? Hur startar vi dialogerna? Mellan institutioner, organisationer, aktörer i civilsamhället och näringsliv, enskilda konstnärer, entusiaster, intresserade. Jag tror vi måste lägga ett pussel! Med individen i centrum bokstavligen!....Bjud in skolan, puben, Science Park, biblioteken, fiket, bion, studieförbunden, idrottsplatser, lokaltidning, torget, fritidsgården, församlingen. Ge dem små arenor för att mötas, arbeta och samtala på egna villkor, delta själv och våga låta vilda tankar och idéer komma fram! Kulturen kan lyfta fram gruppers och individers kollektiva krafter.”

Ett bibliotek som arbetat med att ta tillvara på lokalbefolkningens tankar och åsikter om biblioteket är Biskopsgårdens bibliotek i Göteborg. Genom EU-projektet ESME fick det möjlighet att bilda en referensgrupp som bestod av 8 personer. De bodde i närheten av biblioteket, var flitiga besökare och hade nätverk omkring sig. Syftet med gruppen var bland annat:

- Utveckla biblioteket som forum för språkinlärning
- Överbrygga den digitala klyftan
- Förbättra biblioteksmiljön
- Förbättra information och marknadsföring

Första projektåret träffades gruppen ofta under ledning av bibliotekarie Anna-Carin Elf. Många olika aktiviteter genomfördes och delaktigheten i biblioteket ökade. Gruppen finns fortfarande kvar men träffas inte lika ofta *(Elf).*

Det finns många andra bra exempel på bibliotek som arbetar med att fördjupa och utveckla sina samarbeten och roller i lokalsamhället. Ett exempel är Hallunda bibliotek i Botkyrka kommun där man efter ombyggnad och renovering skapar ett bibliotek anpassat efter de behov som finns i just Hallunda. Bland annat erbjuder man lättlästa cirklar på svenska och cirklar för ungdomar, och en handledningstjänst med både drop-in och tidsbokning på svenska, arabiska, finska, spanska, franska och engelska.

2011 fick Hallunda bibliotek utvecklingsbidrag från Svensk biblioteksförening för en satsning på Öppen scen. Biblioteket samspelar med invånarna för att skapa ett spännande innehåll på en plats för samtal och diskussion om aktuella ämnen, om det så gäller litteratur eller samhälleliga frågor. Under 2012 har man bland annat anordnat Azerbajdzjansk kulturafton, poetry slam och en kväll om analfabetism i Sverige. Se ett kort på den öppna scenen på sid. 24.

Så här berättar Marie Johansen, enhetschef om aktiviteterna på Hallunda bibliotek:

> " 2011 var också året då första Botkyrka internationella bokmässa ägde rum. Bortsett från att mässan lockade biblioteksintresserade från land och rike, var det en stor händelse för Botkyrkaborna. Den huvudsakliga målgruppen var – och är när mässan återigen arrangeras 2013 - den mångspråkiga befolkningen i Botkyrka och regionen. Målet med mässan är att stärka språkutveckling, flerspråkighet och integration genom fortbildning och stärkta kontakter. Man når den sociokulturellt varierade befolkningen med ett varierat utbud och program som riktar sig till alla Botkyrkas medborgare: barn, unga, vuxna, familjer, konstnärligt verksamma med lokal anknytning.
> Det intressanta med båda dessa mera spektakulära verksamheter är hur man kan se dem som annat än punktinsatser. Hur smittar de av sig på den dagliga driften? Självklart är ju att kontakter som knyts kring dessa evenemang kan användas vid andra tillfällen under året. De personerna/institutionerna lockas till biblioteket, och det påverkar inköp och planering det övriga året."

4. Exempel på hur kan man använda sig av statistik

Hur kan man använda och ta tillvara all befintlig statistik för att utveckla sin verksamhet och anpassa den till de lokala förhållandena? Jag ska ge två exempel på kommuner som arbetat med detta, Huddinge och Stockholm.

5.1 Var bor Bibliotek Huddinges aktiva och inaktiva låntagare?

Sommaren 2011 gjordes en kartläggning över hur många olika låntagare det fanns i olika delar i Huddinge kommun. Den första rapporten visar var Bibliotek Huddinges aktiva och inaktiva låntagare bor. Kultur- och fritidsförvaltningen med bibliotekschefen Nick Jones i spetsen samarbetade med kommunens statistiker undersökte hur boende, inkomst, förvärvsarbete, arbetslöshet, utbildning och ekonomiskt bistånd påverkar hur mycket man utnyttjar bibliotekens service. Jones beskriver tanken och bakgrunden till detta:

> ”I biblioteksverksamheten har vi under en längre tid varit duktiga på att arbeta med statistik av typen utlåning, medier, besök och öppethållande, samt brukarundersökningar. Gemensamt för dessa sätt att samla in evidens, för att forma och planera verksamhet, är att de uppehåller sig vid olika användanden av biblioteken och riskerar - om den inte kompletteras - att osynliggöra den stora andel av kommunmedborgarna som inte använder sig av bibliotekens verksamhet, erbjudanden och kompetenser. Detta var anledningen till att jag tog initiativ till det här statistikarbetet och genomdrev det. Denna statistik kopplas till verksamhetens styrning och arbetet för likvärdiga levnadsförhållanden i samtliga kommundelar samt till arbetet med framtida resursfördelningar, behovsprövningar och till den Biblioteksplanen, som säger att vi ska arbeta med prioriterade grupper och sträva efter att nå samtliga grupper i vår stora kommun.”

Kartläggningen genomfördes på NYKO3-nivå vilket innebär att kommunen bröts ned i 45 mindre bitar vilket innebar ganska stor precision i arbetet. Kartläggningen var ett första steg i ett långsiktigt och årligt återkommande arbete. Meningen är att detta kopplas till framtagandet av verksamhetsplanen och de planerade insatserna för biblioteken. För att stimulera biblioteken att arbeta gentemot bibliotekens prioriterade grupper har biblioteken kunnat söka medel från en pott för att genomföra aktiviteter. Till exempel: Familjehörna på huvudbiblioteket i Huddinge. Lättlästa ”Sanna berättelser”, skönlitterärt och facklitteratur, projekt på Skogås bibliotek. Bibliotek i hockeyhallen i samarbete med föreningsliv, projekt

från Segeltorps bibliotek. Bokcirklar i samarbete med ABF = ”Läslyft Vårby, på Vårby bibliotek med mera *(Jones).*

5.2 Stockholms stadsbiblioteks arbete med strukturplaner

Ett exempel på hur man använt sig av statistik för att planera sin verksamhet är Stockholms stadsbibliotek som tagit fram olika strukturkartor i samband med en översyn av strukturen för Stockholms stads bibliotek. Syftet var att förtydliga de fysiska bibliotekens struktur i staden med utgångspunkt i de utmaningar som beskrivs i biblioteksplanen utifrån kriterier för bedömning av de olika biblioteken utifrån tillgänglighets- och användningsaspekter. Översynen avslutas med att beskriva prioriteringar och inriktning för stadens framtida biblioteksstruktur, en struktur som ska bygga på stadens utvecklingsinriktning. Inom arbetet med översynen som gjordes av Krister Hansson, på Regionbibliotek Stockholm togs särskilda kartor fram till exempel hur många Boken kommer låntagare som finns i stadsdelen och andelen låntagare i korrelation till befolkningsunderlaget.

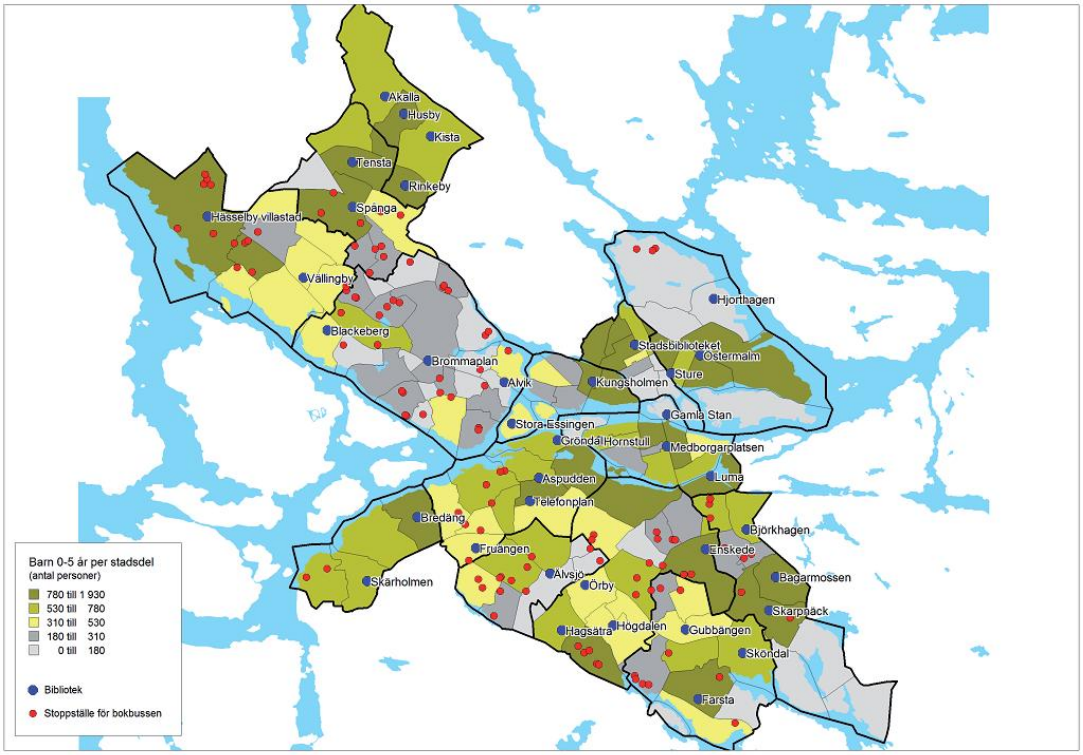

Stockholms stadsbiblioteks strukturkarta över antal barn i de olika stadsdelarna i Stockholm och deras tillgång till bibliotek. De blåa prickarna är bibliotek och de röda de stopp där bokbussen stannar. Kartorna är gjorda av Sweco.

5. Slutord

Att arbeta med lokalsamhällets utveckling och där biblioteket är en aktör är ingen snabb process. Det krävs långsiktigt och tålmodigt arbete på alla nivåer. Biblioteket, lokalsamhället och dess aktörer kan själva genomföra och påverka sina lokala sammanhang men det krävs också stöd från myndigheter och organisationer på alla nivåer, kommunalt, regionalt, nationellt och internationellt

I den här rapporten har jag försökt föra ett resonemang om lokalsamhälle i relation till samhällsutveckling och ge förslag på olika sätt att få ökad kännedom om sitt lokalsamhälle. Genom att kartlägga sitt lokalsamhälle kan biblioteket få ett underlag till att utforma verksamheten utifrån det som framkommit. Förhoppningen är att det leder till en verksamhet som anpassar sig efter det behov som finns och att biblioteket är en viktig aktör i lokalsamhället.

De prioriterade målgrupperna är viktiga att ta fasta på i verksamheten. Likaså är samverkan med olika aktörer viktigt för att öka sin synlighet men kanske framförallt för att skapa synergieffekter, ta tillvara på varandras möjligheter och utmaningar. Krister Hansson skriver i ett blogginlägg följande:

> ”Statistiken över tjugo år visar på en minskning av antalet biblioteksfilialer i landet. På senare år har minskningen avstannat och en förklaring kan vara en ökad samverkan mellan bibliotek och annan verksamhet. Det senaste i den vägen är den samverkan mellan lokala ICA-butiken och biblioteket i det småländska samhället Lidhult i Ljungby kommun. Regeringen har kommit med en publikation, Service en förutsättning för tillväxt, där biblioteket i butiken presenteras**.** Ett liknande exempel på ett bibliotek i butik finns i Vallentuna, Karby bibliotek, där samverkan skett sedan 1994. Men det finns ett antal andra exempel där bibliotek samverkar med t.ex. bokhandel, musikskola, kyrkan, öppen förskola. I framtiden krävs det troligen samverkan för att kunna bedriva biblioteksverksamhet på mindre orter. I rapporten, Nedläggning - hot eller möjlighet? beskriver Fia Söderberg processerna kring nedläggning och omvandling av bibliotek utifrån tre exempel” *(Hansson.)*

Hansson pekar på flera olika scenarior för hur biblioteken kan komma att utvecklas men det centrala är ju att det helt enkelt beror på det sammanhang som biblioteket befinner sig i. I arbetet med att utveckla och förändra biblioteksverksamheter kan den nya danska modellen från 2000-talet vara ett stöd. Den visar på att viktiga mål för biblioteken är att bland annat stödja delaktighet och empowerment. Att gå mot en allt mer dialogorienterad och

användarstyrd verksamhet som sätter större fokus på de lokala förhållandena och kan ge en bredare och mer varierad verksamhet. Verksamheten skapas alltmer av och med våra användare där biblioteken ger förutsättningar och ramar utifrån de lokala behoven och önskemålen. En ökad kännedom om lokalsamhället och dess medborgare är i allra högsta grad relevant för verksamhetsutveckling.

Utmaningarna för bibliotek framöver finns dock på flera plan. Till exempel att förhålla sig till och ta till sig den digitala utvecklingen. I mångt och mycket gäller att anpassa sig till en verklighet som redan är här. Samtidigt så finns behov och önskemål att bibliotek ska fortsätta med läsfrämjande arbete, tillhandahålla biblioteket som lokal och arbeta uppsökande gentemot de grupper och individer som behöver biblioteken allra mest.

I projekt Kompetensen som Regionbibliotek Stockholm bedriver under 2012 är en av våra slutsatser att bibliotek och biblioteksmedarbetare måste hantera kontrasterna. Allt som är fast förflyktigas och förändringarna sker snabbt men bibliotek står för både tradition och förnyelse.

Foto: C. Bengtsson

Öppna scenen på Hallunda bibliotek

6. Referenser

Personlig information

Bolonassas, Barbro**,** samtal 120419.

Fahlbeck, Anna, samtal 120328 och e-postkorrespondens 121030.

Krister Hansson, 120729 & 121022.

Jones, Nick, samtal 120823 och e-postkorrespondens 121102.

Palm, Britta & Jan- Olov Larsson samtal 120210 och 121025.

Ragnarsson, Emma, samtal 121011.

Rust, Elin, samtal 120730

Öster, Pethra & Marie Johansen, samtal & e-postkorrespondens 121106.

Böcker, rapporter, artiklar

Andersson, Helén, *Kulturell mångfald, gemenskap och tjänster*. Framsidan, 110825.

Anderson, Marianne, Skot-Hansen, Dorte, *Det lokale biblioteket –afvikling eller udvikling?* Danmarks Biblioteksskole, 1994

Bachmann, Rebecka *Social ekonomi. Vad är det?* Regionbibliotek Stockholm, 2007.

Berglin, Magdalena *Social hållbarhet i Gävleborgs län***.** Gävleborgs län, 2005

Elf, Anna-Carin, *Tre års erfarenheter med Biblioteksvännerna på Biskopsgårdens bibliotek*, Mötesplats Borås, 2012.

Frankelius, Per, *Omvärldsanalys.* Liber Ekonomi 2001

Hamrefors, Sven, *Den uppmärksamma organisationen – från Business Intelligence till Intelligent Business.* Studentlitteratur 2003

Hansson**,** Joachim *Det lokala folkbiblioteket - förändringar under hundra år*. Mimer 2005.

Hansson, Krister, *Samverkan är modellen* Blogginlägg på biblioteksbloggen, juli 2012.

Hernadi, Alexandra, *Ny tidning vill bredda förortsbilden*. Dagens nyheter, 2006-02-10.

Hvenegaard -Rasmussen, Casper, Jochumsen, Henrik och Skot-Hansen, Dorte *Biblioteket i byudviklingen – oplevelse, kreativitet og innovation*. Danmarks biblioteksforening, 2011

Höglund, Anna-Lena och Klingberg, Christer**,** *Strategisk medieplanering för folkbibliotek.* Janus, 2001.

Jochumsen et al. *A new model for the public library in the knowledge and experience society* Styrelsen for Bibliotek og Medier, 2010.

Johansson, Persson & Åkerberg, *Studieresa till Jacksonville - rapport*, 2011.

Jones, Nick et al. *Var bor Bibliotek Huddingesaktiva och inaktiva låntagare?* Huddinge, 2011.
Kåks, Helena, *När långt borta blir nära – om rörlighet och lokalsamhällets framtid*. Gidlund, 2006.

Lundgren, Lena, *Språk som rikedom – en möjlighet för Fisksätra – en utmaning för Nacka kommun*. Regionbibliotek Stockholms skriftserie nr. 1, 2008.

Lundgren, Lena, *Flemingsbergs bibliotek - i ständig utveckling*. Regionbibliotek Stockholms skriftserie nr. 6, 2011.

Putnam, Robert, *Den ensamme bowlaren den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. *SNS, 2001*.

Stockholms okända karta, Artikelserie i Dagens nyheter våren 2012.

Wiklund, Anne, *Kulturen som kraft i samhällsbygget*, Paper till konferensen Framtidens hållbara livsmiljöer, 120507.

Ögland, Malin, Danielsson, Ulrika, Från medieplanering till verksamhetsutveckling bibliotekets roll i barns och ungdomars kunskapssökande. Btj, 2009.

Ögland, Malin, *Om den danska modellen*. Länsnytt, 2012:2, Regionbibliotek Stockholm.

Webbresurser

Botkyrka bibliotek http://botkyrka.se/bibliotekochkultur

Bygdebanken http://www.helasverige.se/kansli/bygdebanken

Cultural planning http://culturalplanninglaboratory.se/

Digidel 2013 http://www.digidel.se/

Folkhälsoinstitutet http://www.fhi.se/

Folkhälsa på kartan http://www.folkhalsoguiden.se/

HBT-certifiering, RFSL http://www.rfsl.se/hbtc

Hela Sverige ska leva http://helasverige.se/

Kungliga bibliotekets statistik http://www.kb.se/bibliotek/Statistik-kvalitet/biblioteksstatistik
Miljardprogrammet http://miljardprogrammet.com/

Nationalencyklopedin, http://www.ne.se/

Regnbågsbiblioteket, Hallonbergens bibliotek www.sundbyberg.se/regnbage

Rådet för främjande av kommunala analyser http://www.rka.nu/

Statistiska centralbyråns statistiska databas http://www.scb.se/

Statens kommuner och landsting http://www.skl.se/

Stockholms läns landsting http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/

Statistik om Stockholm http://www.statistikomstockholm.se/

Sundbybergs kommun http://www.sundbyberg.se/

Svensk biblioteksförening http://www.biblioteksforeningen.org